

Sperrefrist for publisering:
10. desember 2022
kl. 13.00.

THE NOBEL PEACE PRIZE

Tale ved

Ieder av Den Norske Nobelkomite
Berit Reiss-Andersen

Nobels Fredspris 2022

Oslo, 10. desember, 2022.

Copyright © The Nobel Foundation, Stockholm, 2022.

General permission is granted for the publication in newspapers in any language. Publication in periodicals or books, or in digital or electronic forms, otherwise than in summary, requires the consent of the Foundation. On all publications in full or in major parts the above underlined copyright notice must be applied

Samtidig som vi er samlet her i dag, blir Nobelprisene for fysiologi eller medisin, fysikk, kjemi og litteratur delt ut til årets vinnere i Stockholm. I henhold til bestemmelsene i Alfred Nobels testament er alle Nobelprisene forbundet med hverandre, også fredsprisen. Alfred Nobels visjon handlet om fremskritt gjennom vitenskap og søken etter sannhet og stadig mer kunnskap. Visjonen handlet også om litteraturens gjennomgripende evne til å opplyse og berike sinnet og om fred, som er helt vesentlig for sikkerhet og fremgang. Alfred Nobels støtte til vitenskap, litteratur og fred avspeilet hans overbevisning om at slike aktiviteter var nøkkelen til en bedre verden. Kjernen i hans visjon var troen på at talentfulle og engasjerte enkeltindivider kan utgjøre en forskjell.

I år er det en stor glede for meg å hedre Ales Bjaljatski, organisasjonen Memorial og Senteret for sivile rettigheter som “fredens forkjempere” - som med ulike virkemidler, men et felles mål – har gjort menneskeheten den største nytte. For dette blir hver av dem tildelt Nobels fredspris for 2022, med en tredel av prisbeløpet hver. Da denne beslutningen ble annonsert i oktober, understreket Nobelkomiteen at de tre prisvinnerne har kjempet for retten til maktkritikk og grunnleggende rettigheter for borgerne. De har gjort en enestående innsats for å dokumentere krigsforbrytelser, brudd på menneskerettigheter og maktmisbruk. Til sammen viser de sivilsamfunnets betydning for fred og demokrati.

En demokratisk regjering trenger ikke bare støtte fra sitt folk, men også kritikk, nye ideer og nye perspektiver. Den ultimate kilden til makt er folket. Historien lærer oss at selv undertrykte folk vil på et eller annet tidspunkt trosse undertrykkeren. Noen vil danne en bevegelse og ta til orde for mer frihet, rettferdighet, demokrati og rettsstat. Disse rettighetene og verdiene er rammeverket som garanterer enhver borger retten til å ha sin egen mening og nyte godt av ytrings- og organisasjonsfrihet.

Våre tre prisvinnere deler denne overbevisningen. De har en felles tilnærming for å avsløre undertrykkere og krigsforbrytere. Deres metode går ut på en systematisk innsamling av bevis på tidlige og nåværende brudd på menneskerettigheter og krigsforbrytelser. Formålet er å stille gjerningsmennene til ansvar, hedre ofrene og forhindre at grusomhetene gjentar seg. Pålitelige bevis er av avgjørende betydning, ikke bare med tanke på en juridisk prosess, men også for historisk dokumentasjon og moralsk gjenreisning av ofrenes perspektiv.

Dette bringer meg til den første av våre tre prisvinnere, Ales Bjaljatski.

Belarusiske myndigheter har i årevis forsøkt å bringe ham til taushet. Han har blitt trakassert. Han har blitt arrestert og fengslet. Han har blitt fratatt muligheten til å arbeide. Ales Bjaljatski er akademiker og litteraturviter og ordene har vært hans våpen helt siden han var blant dem som tok initiativ til demokrati- og menneskerettighetsbevegelsen i Belarus på 1980-tallet. Han er grunnleggeren av Vjasna, en organisasjon som opprinnelig dokumenterte myndighetenes overgrep mot demonstranter, men som raskt utviklet seg til å bli en menneskerettsorganisasjon.

Vjasna har i over 20 år dokumentert overgrep og tortur mot aktivister og politiske motstandere av det autoritære regimet i Belarus. Organisasjonen identifiserer ofre, følger med på hvor de soner sine straffer og overvåker den behandlingen de får. Vjasna ønsker å forsikre seg om at ofre som forsvinner, ikke blir glemt.

I juli 2021 ble Vjasnas kontorer ransaket og lederne ble arrestert. I dag går våre tanker til alle politiske fanger i Belarus. Vi tenker i særdeleshet på Ales Bjaljatski, som sitter i en mørk og isolert fengselscelle i Minsk: Du er ikke alene; vi står ved din side. Vi takker din kone Natallia Pintsjuk, som snart vil motta gullmedaljen og diplommet på dine vegne.

Ales Bjaljatski insisterer på at han ikke er politiker. Hans rolle er å fremme menneskerettigheter, demokrati og rettsstat – en farlig oppgave i et diktatur. Han risikerer nå å bli idømt en fengselsstraff på syv til 12 år.

Romanforfatteren Milan Kundera skrev en gang: “Menneskets kamp mot makten er hukommelsens kamp for å ikke glemme.”

Organisasjonen Memorial er viet nettopp dette: hukommelse. Den ble opprettet på slutten av 1980-tallet i det tidligere Sovjetunionen av blant andre Nobelprisvinneren Andrej Sakharov og den utrettelige menneskerettsforkjemperen Elena Zhemkóva, som er til stede her i dag. Vær så snill å reise deg, Elena!

Opprinnelig var formålet med Memorial å dokumentere kommuniststyrets undertrykkelse og grusomheter, slik at disse forbrytelsene aldri skulle bli glemt. Etter at Sovjetunionen ble oppløst, utvidet organisasjonen sitt virkeområde til å også omfatte brudd på menneskerettighetene i Russland. Selv om Memorial som sådan ble midlertidig tolerert av myndighetene, ble medlemmene stadig utsatt for

represalier og angrep. Som vi alle husker, ble Natalja Estemirova, som ledet Memorials kontor i Tsjetsjenia, brutalt myrdet i 2009 mens hun var i ferd med å dokumentere krigsforbrytelser begått av russiske og prorussiske styrker under den andre tsjetsjenske krigen.

Ved å stemple sivilsamfunnets legitime og normale aktiviteter som aktiviteter av “utenlandske agenter,” har russiske myndigheter sikret seg et juridisk grep over aktiviteter som myndighetene ikke liker. Memorial som juridisk enhet er nå historie. Organisasjonen ble nedlagt gjennom en rettskjennelse i april 2022. Nettverket av tidligere ansatte og støttespillere av den avviklede organisasjonen er allikevel fortsatt aktivt.

Det er ekstremt viktig at Memorials unike arkiver over tidligere og nåværende forbrytelser begått av staten blir bevart for fremtiden. Vi må også sørge for at den viktigste lærdommen fra Memorials 35 år lange kamp for sannheten aldri blir glemt: Ved å dokumentere de mørke kapitlene i vår historie, gir vi oss selv muligheten til å lære av fortiden og forhindre at de samme feil blir begått på nytt. Memorial var fast bestemt på å fortelle den sanne historien om overgrep, undertrykkelse og krigsforbrytelser. Dessverre må jeg si at slike sannheter blir sett på som statsfiendtlige i dagens Russland.

Vi er beæret over å ha styreleder i Memorial, Jan Ratsjinskij, med oss her i dag. Hans motto er: “Ingen har tenkt å gi opp!”

Da kommer jeg endelig til Senteret for sivile rettigheter i Ukraina, som er representert her på podiet av styreleder Oleksandra Matvijtsjuk. Senteret for sivile rettigheter har slått fast at det ønsker å “styrke prinsippet om menneskeverd.” Det er et dristig mål. Mer spesifikt ønsker senteret å oppmuntre til borgeraktivisme for å støtte demokrati, menneskerettigheter og rettsstaten.

Da Senteret for sivile rettigheter ble opprettet i 2007, var ikke Ukraina et fullverdig demokrati og en fullverdig rettsstat. Årene med nyvunnet frihet etter Sovjetunionens sammenbrudd var preget av både fremskritt og tilbakeslag på dette feltet.

Da det prorussiske og stadig mer autoritære regimet til tidligere president Viktor Janukovitsj slo til mot de fredelige demokratiprotestene på Uavhengighetsplassen i Kyiv i 2013, lanserte Senteret for sivile rettigheter sitt Euromaidan SOS-initiativ.

Formålet med initiativet var dobbelt, både å dokumentere myndighetenes brudd på menneskerettighetene og yte juridisk bistand til ofrene. Senteret begynte også å overvåke hvordan ulike statlige organer som politiet og sikkerhetstjenestene opptrådte for å kunne stille dem til ansvar for deres handlinger og oppfordre til institusjonelle reformer. Sist, men ikke minst, utviklet Euromaidan SOS interaktive kart som gjorde det mulig å spore tvangs bortføringer av menneskerettsaktivister, demokratiforkjempere og undersøkende journalister.

Etter at Viktor Janokovitsj ble avsatt i februar 2014 og Russland foretok den ulovlige annekteringen av Krym, har Senteret for sivile rettigheter vendt oppmerksomheten mot menneskerettighetssituasjonen der og i den omstridte Donbas-regionen. Senteret for sivile rettigheter var den første menneskerettsorganisasjonen som sendte mobile overvåkingsteam til Krym og Donbas. De utarbeidet lister over politiske fanger og brudd på menneskerettigheter som senere ble utvekslet med, og supplert, av andre nasjonale og internasjonale overvåkere av menneskerettigheter.

Med den russiske invasjonen i Ukraina fikk disse mobile overvåkingsteamene en ny og overveldende oppgave, nemlig å identifisere og dokumentere krigsforbrytelser begått av russiske og prorussiske styrker på ukrainsk jord. Senteret for sivile rettigheter har tatt til orde for at Ukraina skal slutte seg til Den internasjonale straffedomstolen. Det har samarbeidet med internasjonale partnere for å samle inn bevis for russiske brudd på menneskerettigheter og krigsforbrytelser, og har dermed banet vei for fremtidige juridiske prosesser mot krigsforbryterne. Gjennom sitt arbeid i dag legger Senteret for sivile rettigheter grunnlaget for fred og rettferdighet i morgen.

En dag, når krigshandlingene har stanset, vil Ukraina fortsette sitt arbeid med utvikling av demokrati og rettsstat. Senteret for sivile rettigheter tar sikte på å gå i bresjen for denne prosessen.

Det er Den norske Nobelkomites overbevisning at årets tre fredsprisvinnere demonstrerer hvilken vital rolle sivilsamfunnet spiller når det gjelder å oppnå og bevare fred.

I dag møtes vi i Oslo og Stockholm for å feire alle Nobelprisene. Vi møtes på et tidspunkt hvor demokrati og frihet er på vikende front globalt, hvor det pågår en brutal angrepskrig i Europa med destruktive globale konsekvenser.

Stilt overfor disse mange krisene og utfordringene, trenger verden engasjerte forskere og mennesker som iherdig søker etter sannheten og utvider grensene for vår kunnskap. Verden trenger også disse beundringsverdige enkeltindividene og grupper av mennesker som med stor personlig oppofrelse utfordrer undertrykkende myndigheter og står opp mot aggresjon i kampen for demokrati, menneskerettigheter og fred.

Den norske Nobelkomite er stolt over å hedre Ales Bjaljatski, Memorial og Senteret for sivile rettigheter for deres bidrag til fred og menneskelig verdighet i disse svært urovekkende tider.